

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация за присъждане на „образователната и научна степен доктор“

в областта на висшето образование – „Хуманитарни науки“,

професионално направление „Филология“, шифър 2.1

на Миранда Хусни Бело

– докторант на Югозападен университет „Неофит Рилски“ –
Благоевград, Филологически факултет, Катедра по български език

на тема „НАРОДНИЯТ РЕЧЕВИ ЕТИКЕТ НА БЪЛГАРИТЕ ОТ
АЛБАНИЯ

(В СЪПОСТАВКА С НАРОДНИЯ ЕТИКЕТ В АЛБАНСКИЯ ЕЗИК)“

Рецензент: проф. д-р Лучия Стефанова Антонова-Василева – Институт
за български език към БАН

М. Бело завършва висше образование „Българска филология“ в ЮЗУ “Неофит Рилски” гр. Благоевград. В ЮЗУ тя защитава своята дипломна работа, провежда специализация и разработва докторантурата си. М. Бело е работила като асистент, преподавател във ВТУ “Св. св. Кирил и Методий” и като учителка в българското неделно училище „Христо Ботев“, гр. Тирана, Република Албания. Тя е на 15 публикации, три от които са свързани с темата на дисертацията.

От документите на М. Бело личи, всички процедурни изисквания за допускане до защита на дисертационния труд „*Народният речев етикет на българите от Албания (В съпоставка с народния етикет в албанския език)*“ са спазени. Тя изпълнява минималните национални изисквания, като събира 85 т. при необходими 80 т.

В уводната част на своя дисертационен труд М. Бело прави обстоен и компетентен преглед на основната литература по въпроса на речевия етикет, отразени в общи теоретични трудове, както и в трудове, посветени на български и на албански език. Правилно тя избира да използва понятието *народен етикет*, защото работи с материал от народните говори. Акцентът в нейния литературен обзор правилно е поставен върху лингвистичните аспекти на речевия етикет, а

социолингвистичните аспекти са споменати сравнително бегло. Но, като се има предвид, спецификата на научния обект, към тази част може да се отправи пожеланието в бъдеще да се обърне по-голямо внимание на въпросите, свързани с етнографията на речта (речевото поведение и стратегията на неговото изграждане). Речевият етикет е продукт преди всичко на речевото поведение, според което се организират езиковите средства, използвани в него – срв. *Хъдсън. Социолингвистика*. София: „Унив. изд. „Св. Климент Охридски“. 1975; *Gumperc. J. J. Studies in Interrectional Sociolinguistic. I. Discours strategies*. Cambridge, 1975. и др. Подобни трудове насочват към наблюдения върху важни отлики при оформянето на речевия етикет – срв. напр. при поздравите – дали те се състоят от една дума или напротив – представляват изречение или изречения, защото по стратегия са изградени диалогично; дали има различие в подбора на езиковите средства в зависимост от сцената на речевия акт – мястото на срещата, времето на срещата, участниците в нея и много други елементи. Това са изключително интересни въпроси особено при съпоставителни изследвания, които може да бъдат по-подробно описани – срв. *Антонова-Василева, Л. Езикови формули при среща и раздяла в българските народни говори. – Езикът във времето и пространството. 11. Проблеми на социолингвистиката. Материали от Единадесетата конференция по социолингвистика*. София, 26-27 октомври 2012 г., посветена на 100-годишнината от рождението на проф. Ст. Стойков. Международно социолингвистично дружество. София, 2014, 48-53. Разграничаването на типовете речево поведение може да позволи по-точни и по-детайлни съпоставки между различните езици. В конкретния случай български и албански са твърде любопитен предмет на изследване. От една страна те са твърде различни, от друга страна се характеризират с редица общи черти, някои от които може би са наследени още от субстрата. Затова държа да подчертая, че моята забележка не намалява достойнствата на дисертационния труд, а по-скоро насочва към посоки, в които той в бъдеще би могъл да се развие, а наличието на подобна перспектива само по себе си е допълнително достойнство.

Иначе М. Бело правилно определя своите методи на изследване: *дескриптивния, съпоставителния, етнопсихолингвистичния, социологичния, сравнително-историческия*. Проучването почива на богат теренен материал за говорите на българите в Албания. В тази връзка важно постижение е прегледът на демографските и исторически

сведения за българското население в Албания, като в тази част се посочват и езикови характеристики на техните диалекти.

Важно постижение в организацията на труда е част III. Функционални полета в народния традиционен етикет на българите в Албания, където М. Бело откроява следните полета на изследване на проявите на речевия етикет: А. Поздрави; Б. Обръщения и наименования; В. Изказване на благодарност; Д. Поднасяне на съчувствие при смърт и извинения в българските народни говори в Албания; Е. Komplimenti и похвали; Ж. Благопожелания.

По-нататък М. Бело извършва класификацията на народоетикетните конструкции по опорни думи. Интересни елементи от изследването са описанието на Паралингвистични средства за предаване на поздрави.

В част V. по аналогичен начин М. Бело разглежда особеностите на традиционния народен речеви етикет в албански език. Тук са посочени важни исторически сведения по въпроса за установяването на съществуването на албанския език и народност. Според тях първото споменаване за съществуването на албански език е това от 1285 г. в документ на Република Рагуза. Изтъква се, че според повечето езиковеди днешният албански език е естествен продължител на някой от старите езици (илирийски, тракийски), говорени на Балканите, според хипотезата за произхода на албанския език на Густав Вайганд (Weigand 1927: 227-251) албанският език се е развил от стария тракийски език. Тази теория се основава на наличието на общ албано-румънски лексикален пласт, свързан с отглеждането на добитък. Разбира се да се даде отговор на тези въпроси, занимавали най-видните езиковеди от балканските страни, е твърде сложно. Но при това за мен остава важен фактът, че общността между румънски и албански се дължи по всяка вероятност на по-късната романизация на съответните части от територията на Балканите, а не на явления от тракийската епоха. В полза на тази теза може да се изтъкне обстоятелството, че между албански и румънски съществува и един огромен общ лексикален пласт от

славянски произход, което се потвърждава в изследванията на редица видни езиковедски от различни националности.

М. Бело извършва класификация на народноетикетните конструкции в албански по същите критерии, както при български – по опорни думи. След това в ч. VII тя успешно извършва Съпоставка на народния етикет на българите от Албания с народния етикет на албанците.

Като цяло аз подкрепям всички наблюдения и изводи, направени в работата на М. Бело, но имам възражения към някои отделни твърдения – напр. към това, че отлика на народния етикет от официалния в книжовния език е отсъствието на учтивата форма *Вие* за единствено число, както е в официалното речево общуване. Аз мога да подкрепя това наблюдения като валидно за български, но не и за албански, където съм чувала обръщение на *Вие* дори и в селища в Гора. Примерът доказва колко е важно да се отчитат социолингвистичните елементи на речевия акт – в случая участниците в него.

Макар че ми е известно, че подобна класификация се употребява, аз все пак бих възразиала срещу определянето на торлашките диалекти като преходни между сръбски и български език. Категорично бих възразиала и срещу определянето на употребата на изречева *хвала//фала* като сръбски по произход. Разбира се по подобни въпроси може да се спори, като се представят и още доказателства в полза на различните тези. Те отново показват колко важна и широкообхватна е темата на дисертационния труд.

В резултат от анализа на различните типове етикетни изрази в българските говори в Албания, в български и в албански език М. Бело достига до важни изводи. На първо място тя отбелязва, че народният речеви етикет е една богата езикова категория, в която се отразяват типологичните нравствени черти на народа. Народният речеви етикет е широк по обхват. Освен постоянните формули, свързани с изразяването на поздравяване, фрази за солидарност, обръщения, характерни и за официалния (книжовния) етикет, той притежава огромно количество благопожелания, свързани със стопанския живот, индивидуални събития от бита на човека, традиционната семейна и календарна обредност. Пожеланията за благополучие са от огромно значение и затова изразите, свързани с тях, изместват изразите за благодарност. Формулите от народния речеви етикет са свързани с народните ритуали

и с фолклора. Обикновено отличителна черта на народните етикетни изрази е по-слабата дистанцираност. Това е свързано с употребата на деминутиви, гальовни и съкратени изрази, както и на роднински обръщения към непознати. Специална тематично етикетна област образуват формулите, свързани със *старостта и смъртта*. Те са малко или почти непознати в говорите от българската държавна територия. Характерна особеност е връзката с баянията, отразени в благопожеланията към болен човек.

От класификацията на народноетикетните конструкции в диалектите на българите от Албания въз основа на най-честите *опорни* „благии“ думи, участващи в тях, става ясна добронамереността на обикновения човек, който мисли религиозно и чрез етичните концепти от порядъка на: *Бог // Господ // Сайбия // Христос; Богородица; злато // алтан и сребро; добър // добре, хубаво; Благ // сладък; весел; лек // лесен; жив; здрав; радост; чува // брани; помагам; прощавай; честито; амин; хаирлия; сполай* и др. Не малък брой народни етикетни думи и изрази са характерни само за говорите на българите от Албания и на албанците. Те не се срещат на друго място из българско езиково землище. Такива са например народните етикети, свързани с различни поводи и събития: бълг.: *поминато да ти е!* = алб.: *të shkuara!* – за „бързо оздравяване“, когато се посещава болен човек.

Общ паралингвистичен елемент между българите в Албания и албанците, който не се среща при другите българи, е съпровождането на ръкуването с целуване.

В народноетикетните конструкции в двата езика съществуват и различия, между които като най-важен трябва да се отбележи *желателното наклонение (оптатив)*, което е специализирано при такива случаи в албански. На български език тези вид етикети се превеждат с подчинително наклонение: *Rrofsh!* „да си жив“; *Rrofsh sa malet!* „да живееш колкото планините“; *Rrofsh e qofsh!* „да си жив и да пребъдеш“ и др.

Извършеният анализ на народноетикетните речеви форми на българите християни и мюсюлмани от Албания ясно показва, че езикът им и сега пази жива връзката си с езика майка, от общото му развитие, с който са го отделили известни исторически събития. Анализът доказва и чрез общите и сходни народноетикетни конструкции, че общи развойни процеси между двата езика – български и албански, които са протичали в миналото, протичат и сега.

От прегледа на достойнствата на дисертационния труд на М. Бело може да се направи изводът, че той изцяло отговаря на изискванията за присъждане на „научната и образователната степен доктор“. Спазени са всички изисквания по организацията на документите и по провеждането на процедурата. Забележките, направени от мен в рецензията, засягат отделни елементи от изследването. Те подлежат на допълнително проучване и показват преди всичко перспективите за неговото по-нататъшно развитие. Те ни най-малко не омаловажават цялостната положителна оценка, която трудът без съмнение напълно заслужава.

В заключение мога да подчертая, че аз убедено препоръчвам на членовете на Научното жури да присъдят на кандидатката Миранда Хусни Бело „образователната и научна степен доктор“.

30.11.2020 г.

София

Рецензент:

(проф. д-р Лучия Антонова-Василева) –

Институт за български език към БАН